

Magyar malakológusok a Balkánon

¹Dr. Fehér Zoltán – Deli Tamás

A Kárpát-medence biogeográfiai szempontból ütközőpont. Európa különféle éghajlati zónái itt érnek véget, illetve itt keresztezik egymást. Ennek megfelelően kistájaink meglehetősen különböző arculatúak és élőviláguk is nagyon eltérő lehet. A változatosságot leginkább a színezőelemekkel jellemezhetjük. A faunák és flórák kialakulásának, változásának megértése szempontjából elsődleges fontosságú azon területek megismerése, ahonnan a színezőelemek származnak. Ma divatos kutatási téma a globális felmelegedés és az ehhez kapcsolódó előrejelzések kialakításában is nagyon fontos kérdés az élővi-

lágban történő változások megfigyelése, illetve kutatása. Ilyen szempontból, főleg a Tiszántúl biogeográfiai viszonyait a Balkán és a Kárpátok, valamint kisebb részben a keleti sztyepp területek határozzák meg.

A Balkán-félsziget állat- és növényvilágának lenyűgöző fajgazdagsága és a kizárólag itt előforduló bennszülött (endemikus) fajok magas aránya miatt egyike Földünk ismert biodiverzitási „forrópontjainak”. Bár még nem ismerjük teljesen eme bámulatos biológiai sokféleség kialakításában részt vevő valamennyi tényezőt, de nyilvánvalóan a domborzati és a geológiai adottságok valamint az elmúlt néhány millió év éghajlati történéseinek kiemelkedő szerepe van benne. Az elmúlt 2.5 millió évben itt viszonylag stabil volt a klíma, Dél-Európa másik két nagy félszigetéhez, valamint Anatóliához hasonlóan ezt a területet sosem érte el a jégkorszakok idején az Európa északibb részeit

¹ Magyar Természettudományi Múzeum, Puhatestű gyűjtemény 1088 Budapest, Baross utca 13.

cedóniába, Ruméliába, az Olimposz hegységbe és Krétára. Az ő expedíciói által begyűjtött sok ezer tételnyi állatnak és növénynek köszönhetően a XIX. század derekán a Magyar Természettudományi Múzeum már világviszonylatban is ismert és elismert balkáni anyaggal rendelkezett. Csiki Ernő az I. világháború előtt kezdett a Balkánnal foglalkozni (1906: Dalmácia, Bosznia) ám igazi hírnevet albániai gyűjtéseivel szerzett

hol elborító, hol visszahúzódó jégtakaró. Ennek következtében ezek a területek szolgáltak menedékként (refúgium) a jégkorszakok (glaciális) alatt az európai mérsékelt övi állat- és növényvilág számára, amely ezekből a gócpontokból települt vissza az északi területekre a jégkorszakok közti felmelegedések (interglaciálisok) idején. A mészkőterületek nagy kiterjedésének köszönhetően a Balkánon páratlanul gazdag karsztformációkhoz (barlangokhoz, karsztforrásokhoz, csupasz sziklafalakhoz) kötődő felszíni és felszín alatti fauna alakult ki.

A Balkán kutatásban a magyar kutatók és főleg a Magyar Természettudományi Múzeum zoológusai mindig is az élen jártak. Frivaldszky Imre 1833 és 1846 között több gyűjtőexpedíciót szervezett és finanszírozott Ma-

magának. 1916 és 1918 között több hónapot töltött gyűjtéssel az osztrák-magyar hadsereg által

megszállt észak-albán és koszovói területeken. Soós Lajos még az I. világháború előtt foglal-

kozott a horvát karsztvidék és a Lika-fennsík puhatestű faunájával és többek között az itteni fedeles tölcsércsigákon (*Cochlostoma*) végzett munkájával alapozta meg nemzetközi hírnevét. Az 1956-os tragikus események következtében a múzeum teljes csigagyűj-

teménye elpusztult. Néhány évtizeddel később Pintér László 18 gyűjtőútjának köszönhetően az MTM Puhatestű-gyűjteménye mára ismét Európa egyik legjelentősebb balkáni gyűjteményével büszkélkedhet.

via területére. Ezek eredményeként számos, mintegy nyolcvan, új fajt és alfajt fedezett fel.

A gyűjtőutak jelenleg már nemcsak a görög, bolgár és volt jugoszláv területekre koncentrálnak, de az elmúlt másfél évtized alatt egyre nagyobb hangsúly kerül Albániára is. Albánia a múlt század végéig Európa legelzárta, legnehezebben megközelíthető országa, s ennek következtében, a múlt század kilencvenes éveiben bekövetkezett politikai nyitás idején a legtöbb állatcsoport kutatói számára még felfedezetlen „terra incognita” volt. Habár a gyér úthálózat, az infrastruktúra hiánya és a rossz közbiztonság továbbra is távoltartja a nyugati kutatók többségét, az MTM középtávú balkán kutatási programja keretében egyre több magyar zoológus és botanikus foglalkozik Albánia flórájának és faunájának kutatásával.

A legújabb faunisztikai és florisztikai adatok valamint az újonnan leírt fajok

Az 1967 és 1999 között szervezett expedíciókat Bulgária, Görögország, és az egykori Jugoszlá-

átformálták számos csoport filogenetikájáról és filogeográfiájáról eddig alkotott képet, alaposan

rácáfoltak azokra akik a korábban fajszegénynek, sőt bizonyos genuszok szempontjából elterjedési hiátusnak gondolták Albániát. Az elmúlt másfél évtized gyűjtőútjainak köszönhetően eddig mintegy negyvenöt tudományra új puhatestű, öt állkérés, nyolc atka és egy tegzes került elő, s miután az ország hegyvidékének nagy része még mindig feltáratlan, új fajok tucatjai várnak még felfedezésre.

Munkácsy Mihály Múzeum a Balkán kutatásban

Deli Tamás

Északkelet Albánia

Tavaly év októberében az Állattár vezette észak-albániai expedícióhoz a Munkácsy Mihály Múzeum malakológusaként csatlakozhattam.

A cél Albánia egyik legelzártaabb-legfélreesebb északkeleti részének feltárása volt. A gyűjtőúton az expedíció malakológusain (Fehér Zoltán, Eröss Zoltán és Deli Tamás) kívül az állkérészek hazai specialistája Murányi Dávid is részt vett.

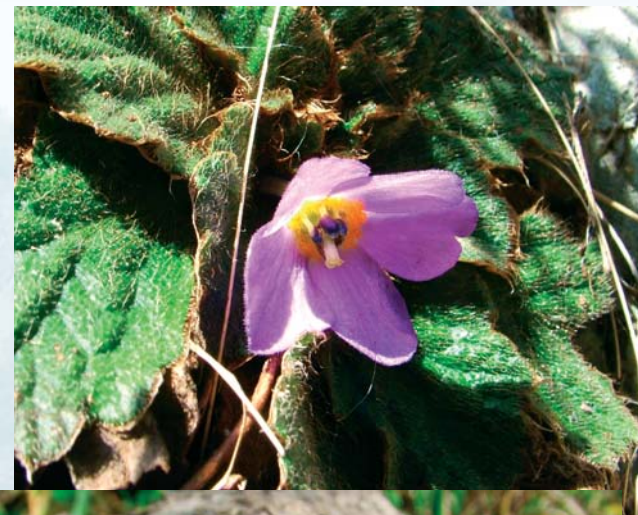

Természetesen nemcsak csigákat és állkérészeket gyűjtöttünk, hanem más kutatók kérését is igyekeztünk teljesíteni. Így gyűjtöttünk pl. szöcskéket, gilisztákat, növényeket, valamint atkákkal megrakott talajmintákat, stb. is.

A 10 napos út során Albánián kívül, Szerbiában, Montenegróban és Koszovóban is gyűjtöttünk. Összesen tizenháromszor léptünk át így vagy úgy államhatárt. A gyűjtések szinte minden helyszíne a Balkán-hegység lombhullató erdőikkel borított vagy egykoron ilyen vegetációjú élőhelyein, illetve az ezen erdőségekből kinyúló

mészköszirtjein folyt. De gyűjtöttünk forrásokban, patakokban és nagyobb folyókban is. A gyűjtőhelyeket ahol tehetjük terepjáróval közelítettük meg, de bizonyos leőhelyeket csak hosszabb gyaloglással tudtunk elérni. Az időjárás igen kedvezően alakult, hiszen nagyobb esők, hó nem akadályozta utunkat.

Ezen expedíció során is felfedeztünk új csigafajokat és számos új alfajt, amelyeknek a leírása, feldolgozása még folyamatban van. De más kutatók számára is szolgálhattunk újdonsággal. Kontschán Jenő az egyik hazahozott koszovói földmintából futtatta ki a világon először az ő általa elnevezett Zercon kosovina nevű páncélos atkafajt.

Montenegró

Az út során gyűjtött tapasztalatok, élmények, valamint a számunkra ismeretlen területek,

tunk szép számmal (Acicula, Renea, Pagodulina Vitrea, stb.). Sikerült begyűjtenünk egy félig barlanglakó ritkaságot is a Cochlostoma erikak, amelynek megtalálása részben helyi fiatalok

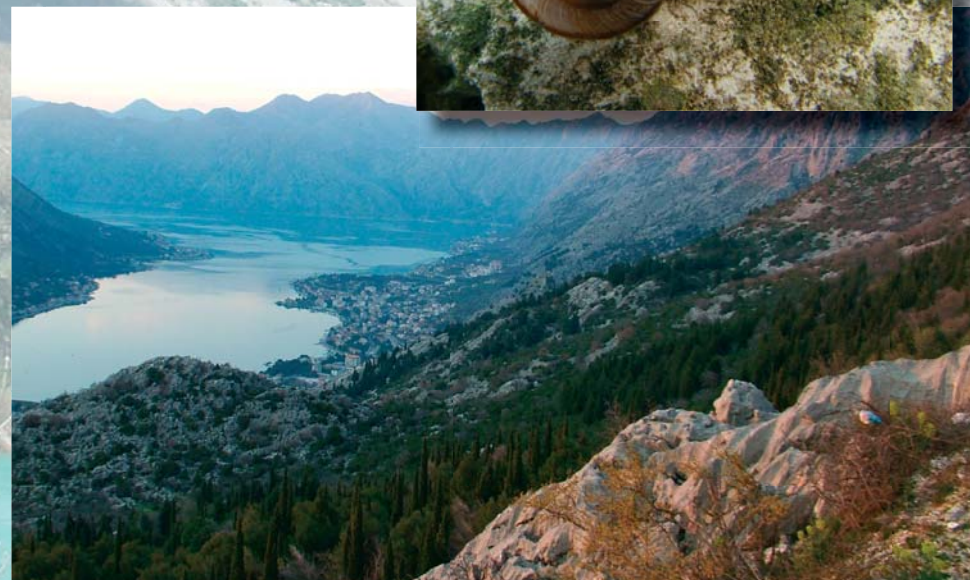
élőhelyek megismerésének és nem utolsó sorban a gyűjtemény gyarapítás vágya arra sarkált, hogy önálló expedíciót is szervezzenek a Balkánra. Ez év tavaszán a fő cél Montenegró volt.

Az 5 napos gyűjtőútra négyesben vágunk neki (malakológus társaim: Domokos Tamás,

Páll-Gergely Barna, Nacsá Kálmán), melynek során elsősorban már ismert lelőhelyeket kerestünk meg. Az előző évben vizsgált élőhelyeken kívül itt már igazi mediterrán jellegű vegetációtípusokban is gyűjtöttünk. A nagyobb méretű és igazán dekoratív taxonok (pl.: Cochlostoma, Medora, Agathylla, Montenegrina, stb.) mellett földmintákból származó apróságokat is talál-

segítségének volt köszönhető. A barlang ugyanis egy töbör oldalából nyílik egy olyan területen, ahol töbörk tucatjai sorakoznak egymás mellett. A puhatestűeken kívül néhány más ízeltlábú állatot is hoztunk, amelyek közül az egyik egy ritka barlangi szöcske volt. A begyűjtött csigákat specialistákhoz küldtük, akik a pontos meghatározásban vannak segítségünkre.

Dél Albánia

Albánia természeti képének kutatásában nemcsak zoológusok, hanem botanikusok is részt vesznek. Barina Zoltán és Pifkó Dániel a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárának botanikusai szintén rendszeresen szerveznek expedíciókat elsősorban a Balkán és főleg Albánia magashegységeibe. Már több száz herbáriumi lappal büszkélkedhetnek. A 2006 év májusában a dél-albániai Dhembeli-Nemercke-hegységekbe szervezett gyűjtőúthoz csatlakoztam. A korábbi utakkal ellentétben itt elsősorban nem gépkocsival közelítettük meg a gyűjtőhelyeket, hanem gyalogszerrel.

Permet városból indult a leghosszabb túra a Dhembeli-hágóra. A hágó platóján vertük fel táborunkat,

ahonnan minden nap kisebb-nagyobb gyűjtőutakat tettünk. Legjobbnak ígérkező malakológiai anyagot a gerinc közeléből induló erdős részen gyűjtöttük. Ilyen lombhullató fákból álló erdőt alig-alig lehet találni a dél-albán részekben, emiatt különösen fontosak lehetnek az itt gyűjtött csigák és tapasztalatok.

A magashegységi élőhelyek után egy rendkívül impozáns szurdokvölgyet kerestünk fel, ahol melegvizű források is erednek. Sajnos a folyó vízbősége és a meredek sziklafalak miatt nem tudtuk alaposan bejárni a területet. Nagyon gazdagnak bizonyultak orchideákban a szurdok oldalának platós részei. Itt gyűjtöttük egy igen ritka rablópille (*Libellodes ottomanus*) faj több példányát is.

Új csigafajt vagy alfajt nem jeleztek vissza a fel-

dolgozást végző kutatók. Ugyanakkor megfigyelhettem, hogy mennyire más élőhelyek és terepi viszonyok uralkodnak Albánia déli és északi részén. Mintha két külön világ lenne. Ez a kettősség nemcsak a természeti képben mutatkozik meg, hanem a települések szerkezetében, az emberek mentalitásában és az infrastruktúra fejlettségében is nagyon nagyok a különbségek.

Az eredmények közül nemcsak azt kell kiemelni, hogy hány tétellel gyarapodik a gyűjtemény, illet-

ve hány újdonság kerül leírásra (bár kétségtelenül ezek a legfontosabbak), hanem az ilyen utak során felhalmozódó tapasztalatok is nagyon fontosak, amelyek nagyon erősen tudják formálni gondolkodásunkat, pl.: éppen a hazai faunák kialakulásával vagy fejlődésével kapcsolatban.

